

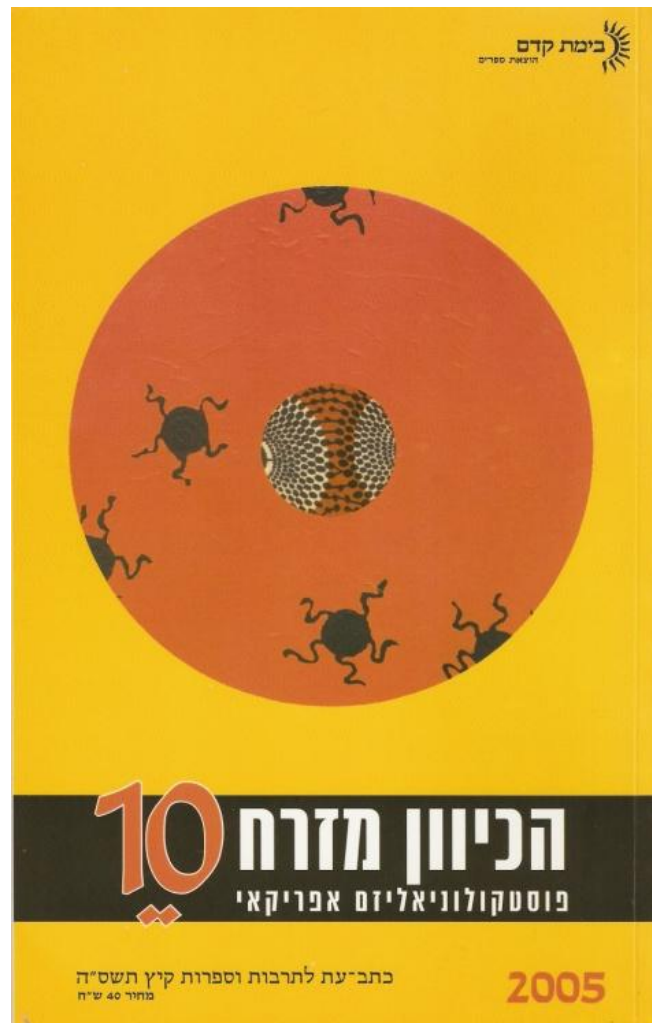
2005 "הכיוון מזרח"

כתב-עת לתרבות וספרות

גיליון 10

מ"ייצוג" ל"כוליות": "על מותה של דיסציפלינה" לגיאטרי צ'קרוורטי ספיבק

מאת: קציעה עלון

ח"י ייצוג" ל"כוליות":

על "מותה של דיסציפלינה" לגיאורגי צ'קוורטי ספיבק

קציעה עלון

1. מותה של דיסציפלינה במעגל הגדול

הפרספקטיבה הפוסטקולוניאלית היא מעטרפת חדשה ייחסית לשרה הידע האקדמי הממוסד, ורק בשנות התשעים קיבלה מעמד של סגוריה עצמאית בביקורת הספרות. במאמר המבט הפוסטקולוניאלי (תיאוריה וביקורת 20, אביב 2002) מבחינים חנן חבר ויהודה שנהב בשני שלבים בהתפתחותה התיאורטית של הדיסציפלינה. בשלב הראשון היא כונתה "פרספקטיבת העולם השלישי", והידע הנרשם בה התארגן "בעיקר סביב עבודותיהם של חוקרי מדיע-המדינה, כלכלנים והיסטוריונים" (שם, עמוד 11).

אורינטליזם של אדוארד סעיד שפורסם ב-1978, מצוין על-ידים כנקודת המעבר בין "השלב הראשון" (פרספקטיבת העולם השלישי) לשני - "הביקורת הפוסטקולוניאלית". שנהב וחבר מציינים בהירות את הספר האימפריה כותבת חודה. תיאורה ומעשה בספרות פוסטקולוניאלית בעריכת אשקרופט טיפין וגריפית, שהתפרסם ב-1989 נקטט הראשון של הלימודים הפוסטקולוניאליים בתחום הספרות, אולם אין ספק כי מהלכי מחקר ספרותי מרובים ושונים אשר נעו בכיוון זה נוצרו עוד קודם לכן. ספרו החשוב של אדוארד סעיד העולם הטקסט והמבקר פורסם ב-1983, ובשנת 1986 התפרסם טקסט שאיך בערמוניות את מסד הידע השמרני, האירופוצנטרי - מתוך יריעה והגדרה, הקרוי "ספרות השוואתית" או "ספרות כללית"; פרדריק גיימסון פרסם את מאמרו "ספרות העולם השלישי בעידן הקפיטליזם הרב-לאומי". הטקסט יצר כלים תיאורטיים חדשים מלהיבים לבחינתה והמשנתה של "ספרות מיעוטים" או "ספרות פרופריאלית". באותה שנה, 1986, פרסם גם האפרו-אמריקני הנאי לואיס גויטס את הספר החלוצי נוע, כתיבה וחבל, ספר שמונח את הספרות האפרו-אמריקנית הנכתבת ב"אנגלית שחורה", אשר הורדה מן הקאנון. גם הטקסט קמקא: לקראת ספרות מיונית, שפורסם ב-1975 על-ידי ז'יל דלו ופליקס גאטארי הלך ותפס תאוצה במרחב המחקרי. כך נוצרו סדרותיו של מחלק בעל חץ כפול. אתגר נוקב של תחום הידע הקרוי "ספרות אנגלית" וביומנית - רעור סדרותיה של ה"ספרות השוואתית". פוטנציאל הריסוק שהיה טמון בן-עצמה האינטלקטואלית ובאגנדה הפוליטית שליוותה את

חנן סודא, אישולח 2005, מתוך מיוקס "לא למינה" שמונח במלחל איבי. אצוה: תמי כרימיין

מעמידה ספיבק את "הפרויקט האסתטי" של תורת הספרות על "דווקא-אטר" אתי מיסוד.

2. המעגל הקטן של "מותה של דיסציפלינה"

ספרה של ספיבק מחולק לשלושה חלקים. החלק הראשון, הקרוי "חציית גבולות" מדבר על הצורך לחשוב מחדש על תחום הידע "לימודים אזוריים", דיסציפלינה שהנחתה היסוד שלה הסבו מיושנות עם נפילת חומת ברלין וסיוע המלחמה הקרה. ספיבק מציעה בניית מולידריות חדשה עם לימודי הספרות המשותף, עניי שיאפשר לשני תחומי הידע להשיל את עורם האירופוצנטרי ולהתחיש. בחלק השני, הקרוי "קולקטיבים", מתחח ספיבק מספר רומנים ונבלות, ומדינמה כיצד תראה "הספרות ההשוואתית החדשה". היא מניחה את אופני הייצוג של האחר הרדיקלי בספרות הנכתבת מתוך המערב, למשל בנובלה הפרדיגמטית לב המאפליה של ג'וזף קונארד (1899), אל מול הספרות הנכתבת מן העבר האחר. עונת הנידחה אל הצפון (1970) של אליטיב צאלח משמש לה כנקודת היצין של הקוטב ההפוך. ספיבק קוראת את "עונת הנידחה אל הצפון" כנובלה המבצעת אקט של טרנסגרסיה במרחב הסימבולי שפיעה "לב המאפליה" ומשתמשת בטרימיולוגיה המצביעה בבירור לעליונות אסתטית ואיתו גם יחד של עונת הנידחה אל הצפון. היא ממשיכה את הדין הביקורתי שמתחולל זה כמה עשורים סביב לב המאפליה, דיון שתחילתו בהרצאה (שהפכה זה מכבר למפורסמת) שנשא צינאזה אציבה הניגרי ב-1975 בארצות-הברית, תחת הכותרת: "דימויי אפריקה: גיוענות בספרו של קונרד לב המאפליה". אציבה טען או טענה שתחילה סערה: אפריקה המערבצבת בספר אינה אלא דימוי הווי, שרה-משחק הנבנה כניגוד מוחלט לאירופה, זירה דמונית שנועה לאפשר לאדם הלבן לחקור את עצמו. לב המאפליה נגוע בגיוענות

1. Death of a Discipline, Gayatri Chakravorty Spivak, New-Delhi 2004. (Columbia University Press)
2. הנאי לואיס גויטס, מי ייפסק את תחום הלימודים האפרו-אמריקניים באוניברסיטת הרוז, חוקר נוע בתחום הספרות

הטקסטים השונים הניעה לכדי מיומנות מלאה, מפותחת, בספרה של גיאטרי ספיבק מונה של דיסציפלינה (2003). בשני העשורים הללו נעו מי שמרובי בישראלים אל המרכז. מונה של דיסציפלינה הוא הטקסט המניפסטי ביותר, השלם, הבוטה, הברור, המגדיר בבחירות את היעד אליו שואפים המחלבים הללו. בריאתה מחוש של הספרות ההשוואתית כשרה דיסציפלינרית ההופך לאתר המפגש בין "לימודי המוכפפים" ל"לימודים אווריים". מטרתה המוצהרת של ספיבק היא ליצור "לימודי ספרות השוואתית גלובליים" (עמוד 5).

שינוי טרמינולוגי זה, מן ה"פרספקטיבה הפוסטקולוניאלית" ל"פרספקטיבה גלובלית", אינו שינוי הניתן לצמצום כהבדל המתרחש בספירה הלשונית בלבד. הקריאה להרחבת המעגל שמשרטט המחוג האקדמי, חוברת לתנועת ה"צדק הגלובלי" ומעבירה את התיאוריה והמחשבה הפוסטקולוניאלית ל"שלב השלישי" שלה, השלב בו מתאחרים גופי הידע, הפרקטיקות והתיאוריות המטפלות בהמיספרות הדרומית והצפונית של כדור הארץ.

הספר מבוסס על שלוש הרצאות שנשא ספיבק בשנת 2000. הרצאות שטבעות בחותם המענה להתקפתו של טרי אינגלטון על ספרה הקרום: A Critique of Postcolonial Reason.

בהתקפה שלוחת-יחס מעל דפי ה"לונדון בוקס ריווייר" האשים או אינגלטון את המחשבה הפוסטקולוניאלית בכלל, ואת ספיבק בפרט, ב"ערפול, נרקיסים, סולפיסטים, דיסארייטינג פוליטית, ומעל הכל - שוהמות לפשע באימפריאליזם התרבותי האמריקני".

מונה של דיסציפלינה הוא בבחינת מענה מדויק, מתחכם, לענותו של אינגלטון. ספיבק מבנייה את הקריקולום האירופוצנטרי המסורתי הנהוג באוניברסיטאות האמריקניות תחת שבט הפרספקטיבה הפוסטקולוניאלית, פרספקטיבה פוליטית החושפת מני-ידיה את ה"קריפטו-פוליטיקה" המשוקעת ביסודות עליהם ניצב מבנה הידע של הספרות הכללית. "עלינו להתקדם הלאה מן הפרנקופוניות והדאנגלופיליות" (עמוד 7) טוענת ספיבק.

אבק-פינה היאורית שמשמש עבור ספיבק מושג "המאיים" של פריד. במסמח המאיים (בספר מעבר לעקרון העונש ומסות אחרות, עמ' 25) מדיש פריד כי המאיים הוא "הבית, המוכר, הנהיר, שחלה בו הרחקה ומתוכה חור ועלה". מטרתה של ספיבק היא להפוך את המוכר, הביתי לכאורה, ללא-מוכר, ללא-ביתי, על-ידי הנסחת "ספרות זרה" לרבי-האקדמי. לימוד ספרות המהגרים, בשפה היילודית תוך מתן כבוד מרבי לתרבויות-המקור מן הידע, יכונן מחוש את החיסיים בין "הסטודנטים" לגוף הידע הקאנוני. חוויות הכלאיים וההיברידיזם המורכבות יזכו לחלל טקסטואלי, תיאורטי וספרותי גם יחד.

כך, באופן פרדוקסלי, בתנועה הפכית, הופך דווקא ה"ממשי" לגניש ומוכר יותר, וה"אימפריאליזם התרבותי האמריקני" מפורק מבניים. כותבת ספיבק: "מה שאני מציעה אינו פוליטיקה של התחום. אנו כבר בפוליטיקה. הצעתי היא לנטרל את הפוליטיקה הטמונה בו בכדי שנוכל לנוע הלאה מן הפוליטיקה של העיונות. של הפחד ושל חצאי המתרונות... אני חושבת על תפקודה של הספרות ההשוואתית במאמץ אחראי מסוג זה" (עמ' 4. ההדגשה שלי). כך

3. טרי אינגלטון הוא חוקר ספרות מספרטקסטי נולט, פרופסור באוקספורד.
4. הקריקטורה היא החלל המצוי בתרומה של המוסית.

מובנית, שורשית, ויש לאסור על קריאתה. אציבה יצא חוצץ כנגד העיוורון למצב השעבוד הקולוניאלי שהפגין קונרד ואף טען כי קונרד הנו "גועש צמא דם". קריאתו של צ'ינאוה אציבה את לב המאמליה נשמעת היום באוזנינו טריוויאלית-משהו, אם כי מנסחת בבוטות ומגיעה למסקנות נמרדות מדי, אך אי-אז רעדו אמות הספים ואציבה אף הואשם כמי שאינו יודע לקרוא ספרות.

לב המאמליה הפך לאחר מריבה ספרותי עליו התנצחו ה"פוסטקולוניאליסטים" מחד, ו"שומרי החומות" מאידך, אולם דומה כי הן ספיבק והן אדוארד סעיד, בספרו "פריד והלא-אירופאי" מנסחים את הדקדום העכשווי לקריאה והתמודדות עם יצירות שתפיסות מחבריהן "אינן עומדות באמות-המידה של התקינות הפוליטית הנהוגה בתקופתנו" (סעיד, פריד והלא-אירופאי, עמוד 25). האסטרטגיה ששניהם נוקטים היא קריאת לב המאמליה יחד עם "ההדים המשכיבים לו בבחיבה האפריקאית" (סעיד, עמוד 26). סעיד אף מציע במפורש, בניסוח כמעט-זהה לספיבק, כי: "עונת הנדידה אל הצפון ועיקול בנהר של ריס נאפול מהווים 'אנטיטה' מכוונת ליצירתה של קונרד" (סעיד, עמוד 27).

כמי שאמונה היטב על מחשבת הרקונסטרוקציה (ספיבק היא זו אשר תרגמה לאנגלית את ספרו של ז'אק דרידה על הגרמטולוגיה, ובכך פתחה את השער להערצתו בארצות-הברית), יוצאת ספיבק הנן קריאתו של פרדריק גיימסון את עונת הנדידה אל הצפון, והן כנגד פרשנותו של איג'ו אחמד' לנובלה. ספיבק כותבת כי "המספר אינו מוזהב בניצני קולקטיוביות התרבות של העולם השלישי (גיימסון) או מעמד (אחמד)" (עמוד 63). ומתנגדת למהלכים המנסים למחץ את הנרטיביות המורכבת של עונת הנדידה אל הצפון אל תוך אחרות, אל פענוח אידאולוגי סכמתי היורד כפתרון.

בחלקו השלישי של הספר, הקרוי "פלנטריות", מפתחת ספיבק אופק מחשב אחר. היא מכנה "פלנטריות" בכדי להבחינו ממושג ה"גלובליזציה" שנוכח זה מכבר והוא מצוין את האחרת הכלים והטרנסאקציות הכלכליות בלבד. ספיבק בוחנת את הניגוד החריף ביותר ל"פלנטריות" הלאומיות. הטקסטים העומדים ליתנה הם וידאי דוקומנטרי המתעד את ההתנגדות לוועידת איג'ו הסחר העולמי בסיאטל וטקסט הבוחן את מעמדה של דרום-אסיה בלימודי אסיה-אמריקה.

למרות שהתמקדתי בחלקו האמצעי של הספר - "קולקטיובים", הן "חציית גבולות" והן "פלנטריות" הם שלושתם טקסטים מלהיבים, המצעדיים את הספרות ההשוואתית למחוזות חדשים, מרתקים ורלבנטיים מתמיד. האם תצטרף הספרות ההשוואתית בתחואי שטרטה עבורה גיאטרי ספיבק ימים יגידו. ■

5. איג'ו אחמד: תיאורטיקן הודי מספרטקסטי נולט, שיא בחיפוט נגד "הרדינמה השעידית" ממיסיד "השלב השני" של החשיבה הפוסטקולוניאלית.